

Scottish International Conference on Multidisciplinary Research and Innovation – SICMRI 2026

TURIZM SOHASINING MINTAQALAR KESIMIDA IQTISODIY BARQARORLIKKA TA'SIRINI BAHOLASH

Egamov Sulaymonbek Jumaboy o'g'li

MM1-IQ-25 guruhi magistri

Osiyo xalqaro universiteti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22304131>

Annotatsiya. Mazkur tezisda turizm sohasining mintaqalar iqtisodiy barqarorligiga ta'sirini baholashning nazariy va amaliy jihatlarini yoritilgan. Turizm hududiy iqtisodiyotda xizmatlar sohasi rivoji, bandlik darajasi, aholi daromadlari, investitsion faollik, kichik biznes va infratuzilma taraqqiyotiga bevosita va bilvosita ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, turistik salohiyati yuqori bo'lgan mintaqalarda turizm iqtisodiy diversifikatsiya, mahalliy resurslardan samarali foydalanish va hududiy farovonlikni oshirishning muhim omili sifatida namoyon bo'ladi. Tadqiqotda turizmning iqtisodiy barqarorlikka ta'sirini baholashda yalpi hududiy mahsulot, turistik xizmatlar hajmi, bandlik, investitsiyalar, mehmonxona infratuzilmasi, transport qulayligi va tadbirkorlik faolligi kabi ko'rsatkichlardan foydalanish zarurligi asoslab berilgan. Tezis yakunida mintaqalar kesimida turizmni barqaror rivojlantirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: turizm, mintaqaviy iqtisodiyot, iqtisodiy barqarorlik, yalpi hududiy mahsulot, bandlik, turistik xizmatlar, investitsiya, hududiy rivojlanish.

Kirish. Jahon iqtisodiyotida turizm sohasi iqtisodiy o'sish, bandlikni ta'minlash, valyuta tushumlarini oshirish, xizmatlar bozorini kengaytirish hamda hududlararo iqtisodiy tafovutlarni kamaytirishda muhim strategik tarmoqlardan biri sifatida qaralmoqda. Turizm nafaqat sayyohlik xizmatlarini ko'rsatish bilan chegaralanadi, balki transport, umumiy ovqatlanish, mehmonxona xo'jaligi, savdo, hunarmandchilik, madaniyat, aloqa, moliya va raqamli xizmatlar kabi ko'plab tarmoqlar bilan uzviy bog'liq holda rivojlanadi. Shu sababli turizmning mintaqalar iqtisodiy barqarorligiga ta'sirini kompleks baholash bugungi kunda dolzarb ilmiy-amaliy masalalardan biri hisoblanadi.

Mintaqalar iqtisodiy barqarorligi deganda hududning uzoq muddat davomida iqtisodiy o'sishni saqlab qolishi, aholining daromad manbalarini kengaytirishi, bandlikni ta'minlashi, investitsiyalarni jalb qilishi, ichki resurslardan samarali foydalanishi va tashqi iqtisodiy xatarlar sharoitida moslashuvchan rivojlanish imkoniyatiga ega bo'lishi tushuniladi. Turizm aynan shu jarayonlarga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Chunki turistik oqimlarning ortishi hududda xizmat ko'rsatish hajmini kengaytiradi, yangi ish o'rinlari yaratadi, kichik biznes subyektlari faoliyatini faollashtiradi va mahalliy byudjet tushumlarini oshiradi.

O'zbekiston sharoitida turizm sohasining mintaqalar kesimidagi ahamiyati yanada muhimdir. Samarqand, Buxoro, Xiva, Toshkent, Farg'ona vodiysi, Qashqadaryo, Surxondaryo, Navoiy va boshqa hududlar o'ziga xos tarixiy, madaniy, ziyorat, ekologik, gastronomik va rekreatsion turizm salohiyatiga ega. Biroq ushbu salohiyatdan foydalanish darajasi barcha mintaqalarda bir xil emas. Shuning uchun turizmning hududiy iqtisodiy barqarorlikka ta'sirini baholash orqali qaysi mintaqalarda turizm iqtisodiy o'sish drayveri bo'layotgani, qaysi hududlarda esa mavjud imkoniyatlar yetarlicha ishga solinmayotgani aniqlanadi.

Tadqiqotning maqsadi va vazifalari. Ushbu tezisning asosiy maqsadi — turizm sohasining mintaqalar kesimida iqtisodiy barqarorlikka ta'sirini baholashning ilmiy-uslubiy asoslarini aniqlash va hududiy rivojlanish nuqtayi nazaridan amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Mazkur maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi:

- turizmning mintaqaviy iqtisodiyotdagi o'rnini nazariy jihatdan asoslash;
- iqtisodiy barqarorlikka ta'sir etuvchi turistik omillarni aniqlash;

Scottish International Conference on Multidisciplinary Research and Innovation – SICMRI 2026

- turizmning hududiy bandlik, daromad, investitsiya va xizmatlar bozoriga ta'sirini baholash mezonlarini shakllantirish;
- mintaqalar kesimida turizm salohiyatidan foydalanishdagi tafovutlarni aniqlash;
- turizm orqali hududiy iqtisodiy barqarorlikni kuchaytirish bo'yicha takliflar ishlab chiqish.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil, iqtisodiy-statistik baholash, hududiy tahlil, omilli tahlil va induktiv-deduktiv usullardan foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Turizm sohasining iqtisodiy barqarorlikka ta'sirini baholashda quyidagi ko'rsatkichlar tizimidan foydalanish mumkin:

1. **Turistik xizmatlar hajmi** — hududda turizm xizmatlarining iqtisodiy faollikka qo'shayotgan bevosita hissasini ifodalaydi.
2. **Yalpi hududiy mahsulotda turizm va xizmatlar sohasining ulushi** — turizmning mintaqaviy iqtisodiyot tarkibidagi ahamiyatini ko'rsatadi.
3. **Turizm sohasida band bo'lganlar soni** — turizmning ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikka, ayniqsa aholi daromadlari va ish bilan bandlikka ta'sirini baholash imkonini beradi.
4. **Mehmonxona va joylashtirish vositalari soni** — hududning sayyohlarni qabul qilish infratuzilmasi darajasini ifodalaydi.
5. **Asosiy kapitalga investitsiyalar hajmi** — turizm infratuzilmasini rivojlantirish bo'yicha investitsion faollikni ko'rsatadi.
6. **Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari soni** — turizm bilan bog'liq mahalliy tadbirkorlik muhitining rivojlanishini ifodalaydi.
7. **Transport va logistika qulayligi** — sayyohlik oqimlarining shakllanishi va hududlararo integratsiya jarayonlariga ta'sir etadi.

Mazkur ko'rsatkichlar asosida turizmning mintaqaviy iqtisodiy barqarorlikka ta'sirini kompleks baholash mumkin. Baholashda faqat bitta ko'rsatkichga tayanish yetarli emas, chunki turizmning iqtisodiy samarasi ko'p tarmoqli va ko'p bosqichli xususiyatga ega.

Asosiy tahlil va muhokama. Turizm sohasining mintaqalar iqtisodiy barqarorligiga ta'siri bir necha asosiy yo'nalishda namoyon bo'ladi. Birinchidan, turizm hududda qo'shimcha daromad manbalarini yaratadi. Sayyohlar tomonidan mehmonxona, ovqatlanish, transport, ekskursiya, savdo va madaniy xizmatlarga sarflangan mablag'lar mahalliy iqtisodiyotda pul aylanishini kuchaytiradi. Bu esa xizmat ko'rsatuvchi korxonalar daromadini oshiradi va yangi tadbirkorlik subyektlarining paydo bo'lishiga zamin yaratadi.

Ikkinchidan, turizm bandlikni kengaytiradi. Mintaqalarda mehmonxona xodimlari, gidlar, haydovchilar, oshpazlar, tarjimonlar, hunarmandlar, madaniyat sohasi vakillari va xizmat ko'rsatish xodimlariga bo'lgan talab ortadi. Ayniqsa, yoshlar va ayollar bandligini ta'minlashda turizmning ahamiyati yuqori. Chunki turizm sohasida kichik va o'rta biznes subyektlari keng ishtirok etadi hamda oilaviy tadbirkorlik shakllarini rivojlantirish imkoniyati mavjud.

Uchinchidan, turizm mintaqaviy infratuzilmani rivojlantiradi. Sayyohlar oqimini ko'paytirish uchun yo'llar, aeroportlar, temir yo'l vokzallari, mehmonxonalar, umumiy ovqatlanish maskanlari, sanitariya-gigiyena obyektlari, axborot markazlari va raqamli xizmatlar takomillashtiriladi. Bu infratuzilma faqat sayyohlar uchun emas, balki mahalliy aholi uchun ham xizmat qiladi. Natijada turizmning ijtimoiy samarasi ham kuchayadi.

To'rtinchidan, turizm hududiy iqtisodiy diversifikatsiyaga xizmat qiladi. Ayrim mintaqalarda iqtisodiyot ko'proq qishloq xo'jaligi yoki sanoatga bog'langan bo'lsa, turizm yangi daromad manbasi sifatida iqtisodiy tarkibni diversifikatsiya qiladi. Bu esa hududning tashqi xatarlar va mavsumiy iqtisodiy tebranishlarga nisbatan barqarorligini oshiradi.

Beshinchidan, turizm mahalliy mahsulotlar va xizmatlarga talabni oshiradi. Hunarmandchilik, milliy taomlar, mahalliy transport, xalq amaliy san'ati, suvenirler, qishloq xo'jaligi mahsulotlari va madaniy tadbirlar turizm orqali bozorga chiqadi. Bu jarayon mintaqada ijtimoiy mahsulot yaratish hajmini oshiradi va mahalliy iqtisodiy aloqalarni mustahkamlaydi.

Scottish International Conference on Multidisciplinary Research and Innovation – SICMRI 2026

Biroq turizmning iqtisodiy barqarorlikka ta'siri har doim ham bir xil darajada ijobiy bo'lavermaydi. Agar turizm rivoji rejasiz tashkil etilsa, ayrim salbiy holatlar yuzaga kelishi mumkin. Jumladan, mavsumiy bandlikning kuchayishi, ekologik bosim, tarixiy obyektlarga ortiqcha yuklama, narxlarning asossiz oshishi, turistik daromadlarning cheklangan guruhlar qo'lida to'planib qolishi hamda hududlararo nomutanosiblik shular jumlasidandir. Shu sababli turizmni hududiy iqtisodiy barqarorlik omili sifatida rivojlantirishda davlat siyosati, mahalliy boshqaruv, xususiy sektor va jamoatchilik o'rtasidagi hamkorlik muhim ahamiyatga ega.

Mintaqalar kesimida turizm ta'sirini baholashda hududlarning turistik ixtisoslashuvini hisobga olish zarur. Masalan, tarixiy-madaniy turizm rivojlangan hududlarda muzeylar, tarixiy obidalar, gidlik xizmatlari va mehmonxona infratuzilmasi muhim ahamiyat kasb etadi. Ekoturizm salohiyati yuqori hududlarda esa tabiiy resurslarni muhofaza qilish, ekologik standartlar, qishloq turizmi va mahalliy aholi ishtiroki ustuvor hisoblanadi. Ziyorat turizmi rivojlangan hududlarda transport qulayligi, diniy-ma'rifiy xizmatlar, xavfsizlik va tashkiliy infratuzilma asosiy omil bo'ladi.

Shu jihatdan, turizmning mintaqaviy iqtisodiy barqarorlikka ta'sirini baholashda yagona yondashuv bilan cheklanib bo'lmaydi. Har bir mintaqaning tabiiy, madaniy, iqtisodiy va institutsional xususiyatlaridan kelib chiqib, moslashtirilgan baholash tizimi ishlab chiqilishi lozim.

Natijalar. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, turizm sohasining mintaqalar iqtisodiy barqarorligiga ta'siri quyidagi natijalar orqali namoyon bo'ladi:

Birinchidan, turizm xizmatlar bozorining kengayishiga va hududiy yalpi mahsulot hajmining oshishiga xizmat qiladi.

Ikkinchidan, turizm mahalliy bandlikni oshirish, ayniqsa yoshlar, ayollar va oilaviy tadbirkorlik subyektlari uchun yangi imkoniyatlar yaratadi.

Uchinchidan, turizm infratuzilmani rivojlantirish orqali mintaqalarning investitsion jozibadorligini kuchaytiradi.

To'rtinchidan, turizm mahalliy resurslarni iqtisodiy muomalaga kiritib, hududiy iqtisodiy diversifikatsiyani ta'minlaydi.

Beshinchidan, turizmning barqaror rivojlanishi uchun hududlar kesimida statistik monitoring, raqamli ma'lumotlar bazasi va ko'rsatkichlar tizimini takomillashtirish zarur.

Xulosa va takliflar. Turizm sohasi mintaqalar iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda muhim strategik omil hisoblanadi. U xizmatlar hajmini oshirish, bandlikni kengaytirish, tadbirkorlikni rivojlantirish, infratuzilmani yaxshilash, investitsiyalarni jalb etish va hududiy iqtisodiy diversifikatsiyani kuchaytirish orqali milliy iqtisodiyotga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Mintaqalar kesimida turizmning iqtisodiy barqarorlikka ta'sirini oshirish uchun quyidagi takliflar ilgari suriladi:

- har bir hudud bo'yicha turizm salohiyatini baholovchi alohida indikatorlar tizimini ishlab chiqish;
- turizm xizmatlari hajmi, bandlik, investitsiya, mehmonxona infratuzilmasi va mahalliy byudjet tushumlari bo'yicha doimiy monitoring yuritish;
- turizmga kichik biznes va oilaviy tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash;
- tarixiy-madaniy, ekologik, ziyorat, gastronomik va qishloq turizmi yo'nalishlarini hududlar xususiyatidan kelib chiqib rivojlantirish;
- transport, yo'l, sanitariya, raqamli axborot va mehmonxona infratuzilmasini takomillashtirish;
- turizm daromadlarining mahalliy aholi farovonligiga bevosita ta'sirini kuchaytirish;
- turizm rivojida ekologik va madaniy merosni muhofaza qilish talablarini qat'iy hisobga olish.

Umuman olganda, turizmning mintaqalar kesimida iqtisodiy barqarorlikka ta'sirini baholash hududiy siyosat samaradorligini oshirish, mavjud resurslardan oqilona foydalanish va turizmni milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanish omiliga aylantirish uchun muhim ilmiy-amaliy asos bo'lib xizmat qiladi.

Scottish International Conference on Multidisciplinary Research and Innovation – SICMRI 2026

Foydalanilgan adabiyotlar

1. UN Tourism. Tourism and Sustainable Development. Madrid: United Nations Tourism, 2024.
2. OECD. OECD Tourism Trends and Policies 2024. Paris: OECD Publishing, 2024.
3. World Travel & Tourism Council. Travel & Tourism Economic Impact Research. London: WTTC, 2024.
4. Cooper C., Fletcher J., Fyall A., Gilbert D., Wanhill S. Tourism: Principles and Practice. Pearson Education, 2008.
5. Dwyer L., Forsyth P., Dwyer W. Tourism Economics and Policy. Channel View Publications, 2020.
6. Sharpley R. Tourism, Sustainable Development and the Theoretical Divide. Journal of Sustainable Tourism, 2020.
7. Hall C.M. Tourism Planning: Policies, Processes and Relationships. Pearson Education, 2008.
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining turizm sohasini rivojlantirishga oid farmon va qarorlari.
9. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi ma’lumotlari.
10. O‘zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligi huzuridagi Turizm qo‘mitasi ma’lumotlari.